

METAMORFOZA SOCIJALISTIČKIH PRAZNIKA

Dunja Rihtman-Auguštin
Zavod za istraživanje folklor, Zagreb

Socijalistički praznici nastaju kao simboli legitimiteta i identiteta vlasti. Zato što ih je smatrala oktroiranima (kulturmohistorijska) etnologija u Hrvatskoj i u Jugoslaviji njima se rijetko bavila. Rasprave o sovjetskoj ritualnosti pokazale su stavove etnologa koji su smatrali svojom dužnosti aktivno sudjelovati u oblikovanju socijalističkih obreda. U ovom radu polazi se od pretpostavki historičara Michela Vovellea koji revolucionarne praznike promatra u njihovim metamorfozama: zanima ga kako oni ritmiziraju vrijeme. Te se pretpostavke primjenjuju u analizi socijalističkih praznika u Jugoslaviji. Utvrđuje se da postoji razrađen sustav socijalističkih praznika općega značaja. Taj sustav prati ritam tradicionalnih godišnjih praznika ali ga i narušava jer anticipira ili postponira vrhunske trenutke praznika. Osobitost je jugoslavenskog socijalističkog rituala što ne postoje opće regule za obredno obilježavanje ključnih trenutaka životnog ciklusa pojedinca, a to se podudara sa općenito poznatom negacijom individualnosti u jugoslavenskom socijalističkom sustavu.

Uspomeni Lydije Sklevicky

Kao znak svoga legitimiteta poslijeratna socijalistička Jugoslavija uspostavila je svoje praznike i običaje. Oni su tijekom vremena utvrđeni saveznim i republičkim zakonima kao neradni dani. Osim tih praznika postojali su i drugi, naprimjer 8. mart (koji je radni dan), ali i različite obljetnice i druga obilježavanja važnih revolucionarnih datuma i ličnosti. To su većinom bili radni dani, ali su se na te dane održavale specifične više ili manje blagdanske manifestacije.

Riječ je mahom o izumljenim tradicijama. "Izum tradicija" kao proces poznat je posljednjih dvjesto godina diljem Evrope. U uvodu danas već često citiranoga zbornika skupine britanskih historičara *Invention of Tradition*, Eric Hobsbawm određuje "izum tradicije kao splet praksi kojima obično upravljaju javno ili prešutno prihvaćena pravila obredne ili simboličke prirode, koja ponavljanjem nastoje utvrditi neke vrednote i norme ponašanja, što automatski pretpostavlja kontinuitet s prošlošću. U biti, gdje god je to moguće", nastavlja taj autor, "pokušava se uspostaviti kontinuitet s odgovarajućom historijskom prošlošću"

(Hobsbawm 1983,1). Većina jugoslavenskih državnih praznika doista je imala pretenziju da tradicionalno obilježi važne historijske događaje, naročito one partizanskoga rata i "socijalističke revolucije".

U više od četrdeset godina trajanja ti su socijalistički praznici doživljavali različite adaptacije, promjene, svijetle trenutke i padove. Negirali su tradiciju ali i mijenjali značenje pod utjecajem te iste tradicije. Mogli bismo se stoga upitati o karakteru revolucionarnih praznika i o njihovim metamorfozama u gotovo pola stoljeća jugoslavenske historije.

Etnologija socijalističkih praznika

Etnologija u socijalističkim zemljama na nekoliko se karakterističnih načina odnosi prema socijalističkim praznicima.

(1) Tradicionalna, u Hrvatskoj mahom još uvijek kulturnohistorijska etnologija, uporno je ignorirala socijalističke praznike kao element narodne kulture i kao predmet istraživanja. To se vjerojatno nije događalo samo zbog konzervativne metodologije nego i zbog tihog odbijanja ideoloških pretpostavki crvenih praznika.

(2) Drugi tip etnoloških pristupa socijalističkim praznicima polazi s aktivističkog stajališta; želi izgrađivati nove praznike, zalaže se za pomno istraživanje kako bi se uvrđilo ono što je u tradicionalnim praznicima "dobro" i "pozitivno", a što "nazadno" i "negativno" (Tuljceva 1984, Urazmanova 1897,78). Prema nekim istraživačima dužnost je etnologa da plijeve korov loših tradicija i ponude društvu rituale i praznike koji će biti dostojni socijalističkoga čovjeka (Tokarev 1980, 35; Drobiževa, Tuljceva 1982,39). Treba, doduše, reći da su takvi pristupi u Jugoslaviji dosta rijetki. Češće ćemo ih naći u sovjetskoj stručnoj literaturi, iako, naprimjer, S.A.Tokarev (1980,35) upozorava da nije baš jednostavno utvrditi koji su rituali dobri a koji loši, koje treba sprečavati i zabranjivati a koje preporučivati (!).

(3) Specifičan pristup istraživanju masovnih manifestacija na primjeru Prvoga svibnja primijenio je mađarski istraživač Vilmos Voigt. Njegova semantička analiza Prvoga maja zasniva se na pretpostavci da je "svaki ritual vezan uz neki kult ili uz neku religiju, a njegova sekularizacija koja se dogodila u nekoliko posljednjih desetljeća smatra se dosljedno tome sekundarnom. U našem slučaju, naprotiv", nastavlja Voigt, "praznik 1. svibnja (nedavna nastanka) pretežno ima političko i društveno značenje, dok su folklorne crte i one paralelne ostale u drugom planu. Zbog toga, shvatimo li semiotičku strukturu 1. svibnja moći ćemo predvidjeti značenje praznika uopće" (Voigt 1981,244). Ipak, takvim pristupom taj autor zapravo odvaja folklornu razinu od društvene i političke razine manifestacije i ne tretira tu ipak samo djelomično političku manifestaciju kao praznik ili ritual.

Etnološki prikazi suvremenog stanja običaja, rituala i praznika, socijalističkih i onih naslijeđenih iz epohe koju bi historičari nazvali vremenom duga trajanja, pa čak i ovaj posljednji, ipak najčešće polaze od pretpostavke o više ili manje paralelnom postojanju tradicionalnih (folklornih) i modernih oblika i pojava u suvremenim praznicima. Istraživač se nerijetko zadovoljava tom tvrdnjom i ne postavlja pitanja o mijenama smisla suvremenih rituala i praznika, ne analizira

proces tih mijena i ne ulazi dublje u odnos ideologije ili prožimanja različitih ideologija i religija (socijalističke, katoličke, pravoslavne), ne bavi se konkretnim društveno-ekonomskim i političkim kontekstom suvremenog praznika, ni povijesnim tokovima, napokon, ne pita se o vrlo važnoj činjenici kako praznici i rituali ritmiziraju život. U etnološkoj znanosti kao opće mjesto važi konstatacija da rituali ritmiziraju čovjekov život: u agrarnim društvima oni ga ritmiziraju u skladu s prirodom. Što se događa s ritmom rada i praznika u revolucionarnom kalendaru?

Upravo to je jedno od značajnih pitanja koje postavlja Michel Vovelle u svojoj nadasve vrijednoj analizi metamorfoze praznika u Provenci u godinama prije i neposredno nakon velike francuske revolucije (Vovelle 1976, ovdje citiram prema talijanskom prijevodu 1986).

Vovelle se ponajprije bavi praznicima iz doba dok traju procesi duga trajanja, tj. iz predrevolucionarnog vremena. To su praznici koje u etnologiji poznajemo kao praznike ili rituale životnog ciklusa ili obrede prijelaza i oni koje obično nazivamo običajima godišnjega ciklusa. Vovelle razlikuje obiteljske praznike i organizirane praznike; pritom praznike liturgijskoga kalendara tretira kao prijelaz između obiteljskih, tj. spontanih i onih organiziranih. Među ritualima životnog ciklusa to su običaji uz rođenje, sklapanje braka i smrt, a među ritualima godišnjeg ciklusa to su svi oni koji ritmiziraju prirodnu i agrarnu godinu. K tome dodaje seoske praznike, ophode i vjerska proštenja, proslave seoskih svetaca zaštitnika, zavjetne praznike i druge. Cijelom kompleksu praznika duga trajanja pridodaje profane praznike, bratovštine i druga udruženja i njihove zadaće u praznicima, praznike profesija, razne utrke i takmičenja te sukobe i tučnjave za vrijeme praznika.

Za razliku od tradicionalnih etnologa Vovelle kao historičar promatra praznike duga trajanja ne samo na selu nego i u gradu i u gradskim četvrtima, razne (naprimjer Tijelovske) procesije, svečane ulaske u grad i neke druge manifestacije, karakteristične za Provenu. Pokazuje kako usporedo s održavanjem praznika u godinama između 1750. i 1820. među elitom teče diskurs o njima: o primitivnosti i grubosti seljačkih i pučkih praznika, ali i o njihovom antičkom porijeklu, izvornosti i vrlinama.

No i u dugom trajanju praznik se mijenja. U njemu se, prema Vovelleu, ukrštaju i sjedinjuju sva tri njegova aspekta: institucionalni (seoske i općinske manifestacije, liturgijski motivi), ekonomski (sajam) i ludički u pravom smislu riječi (Vovelle 1986,50). Bitno je da praznici regije tvore cjelinu i ritmiziraju sveukupni život.

Što donosi revolucija? Ona ponajprije uvodi novi kalendar (koji će biti na snazi trinaest godina, od 1793. do 1806.) ali i mnoštvo posve novih praznika. Praznike revolucije Vovelle klasificira kao: povremene proslave, komemorativne praznike koji se ponavljaju, praznike dekada revolucionarnoga kalendara, spontane praznike i moralne praznike. Smatra da tijekom vremena "revolucija počinje nametati vlastitu dinamiku i dezorganizira uravnotežene ritmove prošlosti" (Vovelle, isto 191/192).

Nacrt istraživanja socijalističkih praznika

U predratnoj Jugoslaviji opravdano se može govoriti o dominantnoj ulozi narodne kulture jednostavno zato što je 80 posto stanovništva živjelo na selu, bavilo se tradicionalnom poljoprivredom i stočarstvom. Nepismeno je, prema Enciklopediji Jugoslavije (1962), godine 1921. bilo 50,5 posto, a deset godina kasnije još uvijek 44,6 posto stanovništva. Bilo je svega nekoliko gradova s više od 100.000 stanovnika. No to ne znači da nije postojala odgovarajuća urbana kultura. Ipak, svi dijelovi zemlje nisu podjednako sudjelovali u evropskom civilizacijskom procesu, u smislu kako ga je opisao N.Elias.

Predratni praznici u nas nisu istraženi onako kako praznicima prilazi Vovelle. Ali postoje djela npr. nestora jugoslavenske etnologije Milovana Gavazzia (*Godina dana hrvatskih narodnih običaja*), Nike Kureta (*Praznično leto Slovencev*), Tihomira Đorđevića (*Naš narodni život*) i mnogi drugi opisi različitih običaja. U njima su opisani blagdani iz razdoblja povijesti "duga trajanja": zimski ciklus s Božićem, Novom godinom i pokladama, proljetni ciklus s Uskrsom i majem, ljetno s Ivanjem... Kulturnohistorijska etnologija pretpostavlja da su se ti praznici u predratno doba odvijali mahom još onako kako su ih seljaci slavili nekoliko stotina godina unatrag. Tradicionalnu kulturnohistorijsku etnologiju nisu zanimali gradski praznici pa ih nije potanko opisala. No poznato je da su se u gradovima i gradićima održavali sajmovi i procesije za Tijelovo, velike polnočke za Božić... Predratni Zagreb (ali i druga mjesta u zemlji) poznao je i političke praznike, velike mitinge za izbore, smotre folkloru uz pečenje vola na ražnju u parku Maksimir, prvomajske povorke. Istraživanje bi zacijelo pokazalo da su već u predratnom razdoblju uz praznike duga trajanja postojale i izumljene tradicije.

Kako izgleda socijalistička praznična godina

Prve poslijeratne godine, a to je razdoblje trajalo sve do pedesetih godina, karakteristični bijahu vrlo česti mitinzi s govorima i ophodi¹ u kojima je sudjelovao velik broj stanovništva. Kasnije su praznici regulirani službenim kalendarom koji određuje neradne dane. Godina, dakle, počinje s praznikom Nove godine (dva neradna dana). Slijedi 8. mart (v. o tome Rihtman-Auguštin 1988a). Proljetni ciklus označuje velika proslava Prvoga svibnja (također dva neradna dana). U sjevernim krajevima zemlje u proljeću, a u istočnim ujesen u pojedinim se mjestima slave dani oslobođenja; to su radni dani ali se tada održavaju svečani mitinzi s govorima i zapravo malo tko radi. Sve do 1989. godine tijekom cijeloga proljeća po centralno sastavljenom planu od mjesta do mjesta trčala se "Štafeta mladosti" koja je završavala u Beogradu na dan koji je bio proglašen Titovim rođendanom. Dolazak štafete u pojedina mjesta proslavljao se javno na mitingu uz govore i svečanu predaju štafete, a najsvečaniji miting sa sportskim sletom održavao se u Beogradu u prisutnosti Tita i cijele nomenklature.² U ljetnom razdoblju službeni je praznik Dan borca 4. srpnja.

¹ V. vrlo zanimljiv članak N.S.Poliščuk (1987) o sličnim pojavama revolucionarne 1918. godine u SSSR-u.

² Nakon burnih rasprava štafeta sa svim svojim parafrenalijama bliskim socijalističkom realizmu ukinuta je godine 1989.

Pojedine republike slave u ljetnom ciklusu dan ustanka, tj. obilježavaju dan kada su 1941. osnovane prve partizanske formacije. U Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 27.srpnja, u Srbiji, Crnoj Gori i Sloveniji nešto ranije, a u Makedoniji nešto kasnije.³ Nakon toga traje dugotrajno razdoblje bez praznika da bi potkraj studenoga (29.studenog) opet s dva neradna dana bio proslavljen Dan republike. Praznici koji po službenom kalendaru traju dva dana obično se proslavljaju i duže jer, po zakonu, ako jedan praznični dan pada u nedjelju onda se praznik automatski produžuje za jedan dan. Ali ima i drugih mogućnosti: naime ako praznik pada u utorak i srijedu onda većina ustanova i poduzeća u zemlji unaprijed "odradi" ponedjeljak, ili ako praznik pada u srijedu i četvrtak onda se "odrađuje" petak pa praznovanje traje gotovo od vikenda do vikenda.

No ta se "odrađivanja" i produženo praznovanje provode tek posljednjih dvadesetak godina (u početku uz oficijelnu kritiku produženog svetkovanja⁴) otkad se masovna ideološka razina državnih praznika postepeno povlači pred praznovanjem na individualnoj i obiteljskoj razini. Prve poslijeratne godine, međutim, karakterizirali su, slično kao u ranim godinama Sovjetskog Saveza, praznovanja u obliku mitinga s govorima i povorke kroz središnje dijelove većih i manjih gradova. Za Prvi svibnja održavala se tada parada u glavnim gradovima republika poput one na moskovskom Crvenom trgu. Parada je djelomično bila vojnička a djelomično je ophod s kolima i kamionima u karnevalesknom stilu prikazivao djelatnost i "radne uspjehe" pojedinih poduzeća. Parade su ukinute početkom šezdesetih godina; još su se neko vrijeme održavale vojne parade da bi se sada od militarističkih oznaka održali samo plotuni uoči Dana republike. Posljednju karnevalesknu⁵ paradu s ukrašenim kolima vidjeli smo na televiziji iz Velike Kladaše za Prvi maj godine 1987, nekoliko mjeseci prije nego što je ondje izbila mjenična afera vrlo velikih razmjera koja će potresti cijeli politički sistem a naročito nomenklaturu Bosne i Hercegovine.

Osim parade i ostalih obilježja izumljene tradicije istraživači su primijetili ineterakciju tradicionalnog rituala maja sa sadašnjom proslavom Prvoga svibnja. Tako L. Roćenović (1989) opisuje ukrašavanje poduzeća u dva mjesta u Hrvatskoj (Samobor i Lipovljani) za Prvi svibnja na jednak način kao što se slavilo tradicionalni maj, dakle postavljanjem ukrašenog stabla ili grane. Socijalistički praznici u Jugoslaviji nisu poznavali sadnju drveta poput drveta slobode francuske revolucije (v. Vovelle 1986,253) sve do smrti Josipa Broza Tita kada se njemu u spomen u mnogim mjestima sadilo 88 stabala (u spomen njegovih 88 godina).

S obzirom na to da je crkva u Jugoslaviji odvojena od države tradicionalni praznici više ili manje vjerskoga prizvuka, poput Uskrsa, Božića ili Svisvetih, sve

³ Dinamika tih datuma ima svoju simboliku jer označuje uključivanje pojedine republike u narodno-oslobodilačku borbu godine 1941; prešutno se pretpostavlja da je ona nacija koja se prije uključila u NOB zaslužnija!

⁴ Zapravo je kritika produženog svetkovanja državnih praznika uvijek prisutna, v. naprimjer "Večernji list" br.9427, 14.11.1989. U članku pod naslovom "Odradi pa praznuj" autor navodi koja će poduzeća raditi na praznik a koja su unaprijed "odradila" dan koji te godine premošćuje i povezuje praznik i vikend; u zaključnoj napomeni dovodi praznovanje u vezu s privrednom krizom, pa se pita hoće li se javiti više radnih organizacija čiji su radnici odlučili da cijele praznike "žrtvuju" za dobrobit svog poduzeća koje se nalazi u gubicima ili teškoj situaciji..

⁵ Na karnevalesknost ili pokladni značaj političkih manifestacija upozorava P. Burke (1978, 191-198). V.Voigt koji je vodio istraživanje Prvoga svibnja u Budimpešti, iako nastoji proniknuti u semantiku Prvoga svibnja čini se da ne zapaža pokladne elemente te proslave (Voigt 1981).

do nedavna nisu bili neradni dani⁶. U posljednjih nekoliko godina trajala je dosta burna diskusija o tome treba li da političari građanima koji su vjernici čestitaju Božić, kao što su to u zadnjih godina učinili u Sloveniji ili ne, te da li je potrebno da se Božić proglasi neradnim danom. U raspravama u javnosti zastupana su mišljenja kako je proslava Božića izrazito vjerski čin dok su neki (v. o tome Rihtman-Auguštin 1987) zastupali stajalište o pravu građanina da slavi taj općecivilizacijski praznik. Zanimljivo je da su tezu o pretežno vjerskom značaju tih praznika zastupali podjednako neki političari⁷ kao i neki katolički vjerski funkcioneri.

Jedna vrlo zanimljiva analiza proslave Nove godine u prvim poslijeratnim godinama (Sklevicky 1989) pokazala je proces resemantizacije Nove godine. Godine 1945. Božić je još bio javni praznik⁸; centralna glasila na cijelim su prvim stranicama građanima čestitala taj dan. Postepeno, javno značenje praznika je potiskivano da bi se već u pedesetim godinama neka značenja i simboli Božića prenijeli na proslavu Nove godine. Proces se može povezati s oštrom borbom "za odvajanje crkve od države" pa je zapravo moguće govoriti i o još jednoj historijskoj reprizi procesa "potiranja rituala" o kojem govori P. Burke (1987) i za koji sam primjere navela na drugom mjestu (Rihtman-Auguštin 1988b).

Uostalom čini se da je vrijeme potiranja praznika i rituala ili njihove dekristijanizacije barem u nekim dijelovima zemlje iza nas: prilikom mamutskog mitinga na Kosovom polju 28.6.1989. u znak obilježavanja bitke Srba s Turcima 1389. prije mitinga u okviru televizijskog prijenosa po prvi put emitirana je cijela pravoslavna liturgija... A za katolički Božić 1989. i pravoslavni u siječnju 1990. televizija je prenosila božićna bogoslužja. Napokon, postizborna proslava novog praznika državnosti u Hrvatskoj 30.5.1990. obilježena je održavanjem mise i sudjelovanjem crkvenih velikodostojnika. Pa ako bismo u razdoblju od pedesetih do sredine osamdesetih godina mogli govoriti o dekristijanizaciji kao političkoj tendenciji i procesu koji utječe na praznike i rituale, neposredni tijek političkih događaja potkraj osamdesetih godina govori o spoju populističkih pokreta, ožvljavanja tradicionalnih simbola i nacionalnih mitova i rekristijanizacije.

Socijalistički praznici i rituali o kojima sam dosad govorila mogli bi se usporediti s nekadašnjim praznicima godišnjeg ciklusa. Oni donekle prate tijek godišnjih prirodnih mijena, ali ga i narušavaju: Prvi svibanj dolazi zapravo na kraju i nakon razdoblja određenog za Uskrs; 29. studeni anticipira Advent. S obzirom na to da na selu ljudi tada imaju nekoliko slobodnih dana, 29. studenog a ne kasnije (kako se to prije običavalo) kolju prasad i počinju pripreme za Božić (Muraj 1989,134) pa čak slave svadbe (v. Rajković 1973,182).

⁶ I među tim praznicima ima razlika. Dan mrtvih u Sloveniji je odavna neradni dan; u Hrvatskoj se u poslijeratnom razdoblju nekoliko puta mijenjao stav prema tom danu da bi napokon 1989. četiri dana prije 1. studenog Sabor SR Hrvatske donio odluku o tom danu kao neradnom.

⁷ U članku pod naslovom "Tko je 'hrvatski' božiček", Večernji list 21.10.1989, str.11, novinar Goran Litvan navodi mišljenje Zdenka Svetca, predsjednika Komisije Izvršnog vijeća Sabora SRH za odnose s vjerskim zajednicama: "Svete nije sklon da to (Božić, op. D.R.A.) bude državni praznik i ne želi ga zamatati folklornim i običajnim velom. Riječ je u prvom redu o vjerskom prazniku i upravo ga na taj način treba tretirati, kategoričan je Svete, i dodaje kako je logično da ga građani slave o svom trošku". Gotovo identično promatraju Božići katolički vjerski velikodostojnici.

⁸ Dedijer je u svom ratnom dnevniku zapisao kako je za vrijeme rata Tito borcima čestitao Božić.

Ostali oblici socijalističkih proslava

Ako bismo krenuli slijedom Vovellea mogli bismo u revolucionarne ili socijalističke praznike ubrojiti i niz drugih pojava.

- Preimenovanje gradova i ulica mogli bismo protumačiti kao izum novih tradicija, kao potiranje minulih tradicija, ali i kao slavljenje slavni i herojskih ličnosti povijesti revolucije. Preimenovanje obuhvaća niz gradova s pridjevkom Titov (po jedan u svakoj republici i pokrajini: Titov Drvar, Titova Korenica, Titova Mitrovica, Titov Veles, Titov Vrbas, Titovo Velenje, Titovo Užice), ili Titograd kao zamjena za staro ime Podgorica. Uvedena su nova imena gradova u spomen nekim drugim revolucionarima pretežno uskim Titovim suradnicima, npr. Ivograd (po Ivanu Milutinoviću), Zrenjanin (po Žarku Zrenjaninu), Kardeljevo (po Edvardu Kardelju dok je još bio živ)⁹. Treba zabilježiti i suprotan revolucionarni zahvat u toponimiju, tj. kad se u nazivima mjesta ukidao pridjevak Sv. (sveti). Tako se općinsko mjesto pokraj Zagreba nekad zvalo Sv. Ivan Zelina, a sada se zove Zelina; ima više mjesta u Hrvatskoj koja su se zvala Sv. Nedjelja a sada se zovu samo Nedjelja, turističko mjesto Jadranovo u Hrvatskom primorju nekad se zvalo sv. Jakov... A to bi se prije moglo povezati s tendencijama dekristijanizacije, naročito u Hrvatskoj i s nekom vrsti potiranja običaja¹⁰. U "revolucionarnom" preimenovanju ulica osjeća se upravo ta ista tendencija potiranja tradicija: umjesto tradicionalnih narodnih toponima koji su se bili očuvali u imenima mnogih ulica uvedena su nova imena koja slave revolucionare: najdrastičniji primjer tome jest preimenovanje zagrebačkog Medveščaka u ulicu Moše Pijade.

- Zatim valjalo bi zabilježiti vrlo česte proslave otvaranja novih objekata s presijecanjem vrpce (uz obveznu djevojku ili djecu u narodnoj nošnji) koje se redovito prikazuju na televiziji. U tim ritualnim akcijama, koje su u početku bile rezervirane samo za Tita i njegove najbliže suradnike, kasnije se već pojavljivao svatko tko je imao neki status u republičkoj nomenklaturi, a kritičari su govorili o "rezačima vrpce".

- Za dan ustanka, svake pa tako i 1989. godine, i dalje su se održavali mitinzi s političkim govorima. Ti su mitinzi osim institucionalne i političke komponente nerijetko imali i onu komercijalnu i ludičku, tj. nakon političkoga programa nastavljali su se kao narodno veselje.

- Napokon valjalo bi analizirati suvremene populističke mitinge koji su se 1988. i 1989. održavali mahom u Srbiji i Crnoj Gori s nizom oznaka praznika: uz institucionalnu i agresivnu političku razinu oni su također imali i onu komercijalnu (uz miting na beogradskom Ušću i uz miting kod Gazimestana Kosovu polju organizirano je više komercijalnih aktivnosti, prodaja jela i pića i odogovarajućih bedževa) pa i ludičku.

- Moglo bi se navesti i druge oblike narodnih veselja; naprimjer u novim dijelovima suvremenih gradova prilikom nastupa Nove godine u pola noći s

⁹ Erozijska socijalističkog sistema potkraj 1989. i u prvim mjesecima 1990. donosi sa sobom i zhtjeve da se pojedinim gradovima ukine nadjevak Titov ili da se vrati staro ime (npr. Podgorica).

¹⁰ Povjesničar Ivo Goldstein u jednom novinskom članku (1989) duhovito spominje kako je naprimjer Sveti Stefan u Crnoj Gori ipak ostao sveti, jednako kao što su zbog nedovoljnoga filološkoga znanja bili pošteleni revolucionarnih zahvata u toponimiju npr. Supetar, Sumartin, Sutivan i sl.

nebodera se prolama pucnjava iz oružja i vatromet; takva pucnjava zabilježila je već i svoje nenamjerne žrtve. I svaka značajnija pobjeda državne reprezentacije u nekom od popularnih sportova slavi se također pucnjavom s balkona i prozora.

Paralelno sa socijalističkim kalendarom odvijaju se praznici životnog ciklusa i oni usko vezani uz crkvu i religiju. Svako selo slavi svojega crkvenoga patrona; ponegdje, naprimjer na otoku Lastovu gdje je zabilježena velika migracija stanovništva u zemlji i u inozemstvu posljednji dani poklada u veljači ili ožujku i dan crkvenog patrona (15. kolovoza) okupljaju ne samo mještane nego i velik broj iseljenika. Postoje mjesta velikih proštenja kao što je Marija Bistrica ili Međugorje.

Na kraju ovog nacrtu za pristup istraživanju socijalističkih praznika upada u oči slijedeće: jugoslavenska je država zakonima regulirala glavne praznike koji ritimiziraju radnu godinu. Nije se, međutim, gotovo uopće brinula za regulaciju rituala životnog ciklusa. Ne postoji opće propisani postupak ni za ateistički odnosno civilni obred davanja imena djetetu ni za ateistički odnosno civilni pogreb¹¹! Samo su za civilno sklapanje braka predviđene dvorane ili čak dvorci-spomenici kulture. Naravno, što je dvorana starija i kulturnohistorijski vrednija to ona ima viši društveni status i to se više budućih supružnika želi vjenčati u njoj a ne u nekoj drugoj. Ritualni stjecanja zrelosti provode se u obliku primanja u dječju organizaciju - pionire i omladinsku organizaciju nakon 14. godina. Za primanje u pionire priređuje se priredba u školi na kojoj još uvijek obvezno prisustvuje i govori predstavnik Armije. Primanje u omladinu nema značenje u životu pojedinca jer Savez socijalističke omladine nema nikakav ugled i samo ograničenom broju mladih ljudi pruža šansu za socijalnu i političku promociju. Izvan službenog rituala u mnogim se gradovima vrlo bučno i burno obilježuje završetak srednje škole neformalnim maturantskim ophodima kroz grad, pjevanjem i pijačom i izvrtutim ponašanjem (v. Vodopija 1976).

U Sovjetskom Savezu u nekoliko se navrata vodila diskusija o socijalističkom ritualu. Ondje postoje posebne institucije koje se bave sovjetskom obrednošću. Takve diskusije ni takvih institucija u Jugoslaviji nije bilo. Čini mi se izrazitom značajkom službenoga jugoslavenskog socijalističkog rituala to što uopće nije obratio pozornost onim feštama u kojima se označuje život pojedinca. (U Sovjetskom savezu osim obreda za sklapanje braka postoji ateistički pogrebni ritual i neki obredi stjecanja zrelosti, npr. uručivanje legitimacije. U drugim zemljama realnog socijalizma, npr. u Bugarskoj propisani su ateistički obredi davanja imena, kao zamjena za krštenje, v. Roth 1989). Kod nas moglo bi se samo govoriti o ritualu sklapanja braka, ali nota bene i dvorane za civilno sklapanje braka tek su uvedene naknadno, moglo bi se reći više u funkciji potrošnje nego rituala.

Pokušaj zaključka

Na temelju zakona o neradnim danima kao i na temelju politike obilježavanja "datuma revolucije"¹² jednako kao i nekih datuma značajnih za povijest pojedinih

¹¹Postoji samo neka vrsta ateističkoga rituala za pogreb važnih osoba, bivših boraca i političara.

¹²To su svake godine planirale posebne komisije pri saveznoj i republičkim konferencijama Socijalističkog saveza.

nacija, godina se ritmizira na način koji je na prvi pogled posve u skladu s tradicionalnim ciklusom godišnjih običaja: socijalistički kalendar priznaje ciklus zimskih i ciklus proljetnih praznika jednako kao što uvažava dužu ljetnu pauzu. Ipak, taj kalendar zapravo narušava te cikluse jer anticipira (29.11) ili postponira (1.5) njihove značajne trenutke. Socijalistički kalendar sve do nedavno nije uvažavao praznike crkvene godine; on je postojećem, tradicionalnom i vjerskom ritmu praznika nametao svoj ritam. Stoga se u realnom životu paralelno svetkovalo. Osim toga službeni socijalistički ritual gotovo posve zanemaruje obilježavanje prijelaznih trenutaka u individualnom ljudskom životu. Time dolazi do izražaja negacija individualnosti, koja nije bila rijetka u jugoslavenskom sistemu. S druge strane, moglo bi se reći da se sistem zapravo nije trudio da intevenira u sferi individualnoga, za razliku npr. od situacije u Sovjetskom savezu gdje se aktivno nastojalo prodrijeti u oblast individualnoga svetkovanja (v. L.A.Tuljceva 1984). Obilježavanje rites de passage ostajalo je stoga vezano uz tradiciju pa čak i slobodno.

Ipak, socijalistički ritual nije živio samo na institucionalnoj razini. Nekim primjerima pokušala sam pokazati socijalne i kulturne procese koji se susreću u prazniku i ritualu. Zbog mnogih razloga etnologija u socijalističkim zemljama istraživala je socijalističke praznike polazeći s propagandističkih ili državotvornih pozicija. Pristup koji bih nazvala "upitnim" omogućuje, međutim, da se rastvori vrlo šarena slika praznika i mentaliteta.

Na kraju zabilježiti ću kratak osvrt slavnog talijanskog etnologa Ernesta de Martina na raspravu o sovjetskim običajima što se potkraj šezdesetih godina vodila u sovjetskim novinama. Ta mu je rasprava bila povod da razmišlja o humanističkom i civilnom simbolizmu. Dok se kršćanski simbolizam oslanja na boga-čovjeka, dotle, po njegovu mišljenju, sovjetski simbolizam uzima kao ishodište moralne vrijednosti Revolucije. De Martino se nadao da je to put novom civilnom humanističkom simbolizmu. Iskustvo iz Jugoslavije zapravo je suprotno. Civilni revolucionarni simbolizam nije uspio, kako su mnogi očekivali, nadomjestiti onaj religijski podjedanko kao ni onaj tradicionalni. Može se jedino govoriti o metamorfozama.

Post scriptum

Prva verzija ovoga teksta napisana je u ljeto 1989. Kako se baš u to vrijeme počela snažno mijenjati politička klima u zemlji to se smjesta reflektiralo u socijalističkim i drugim praznicima. Stoga sam tijekom pripreme ovoga teksta stalno bila u iskušenju da dodajem nove primjere metamorfoza. Evo jednoga primjera s kraja 1989. godine. U danima 11-13. prosinca 1989. u Zagrebu se održavao 11. kongres Saveza Komunističke Hrvatske koji je nenajavljeno počeo zaokret prema višepartijskom sistemu. U čast kongresu na Tomislavovu trgu ispred Glavnog kolodvora izgrađene su dvije konstrukcije u obliku piramida. Piramide su bile obojene crvenom bojom i na sebi su nosile oznaku komunističke pripadnosti: srp i čekić. No kako su odmah poslije praznika 29. studenog 1989. u Zagrebu počeli radovi na novogodišnjem ukrašavanju grada netom je kongres završio (a da svakdnevni prolaznik tim prostorom ne bi mogao reći kako i kada), piramide su osvanule u plavoj boji, okićene zvijezdama poput golema božićna drvca. Etnologu koji se bavi istraživanjem Božićnih običaja bit će poznato da su

simulacije božićnog drveta u konstrukcijama nalik piramidi poznate još iz prve trećine prošloga stoljeća u Njemačkoj, kao i to da su se svjetleće piramide u božićno doba podizale u vrijeme između dva rata u nekim njemačkim gradovima kao dio Božićnih sajмова (v. Spamer 1937, 86,88,93). Tko zna kako je ideja o kongresno-božićnim piramidama pala na um zagrebačkim dekoraterima? Što li zbog slučajne koincidencije datuma održavanja kongresa i novogodišnjih praznika što li zbog ubrzanja političkih procesa piramide su se iz komunističkih pretvorile u božićne odnosno novogodišnje simbole. U danima, kad su se prilike u istočnoevropskim zemljama pa i u Jugoslaviji, zajedno s vladajućim ideologijama, počele vrlo naglo i stubokom mijenjati, te su piramide postale simbolima hitre metamorfoze.

Doista, "zanimljivo" vrijeme u kojem u istočnoj Evropi živimo od jeseni 1989. kao da ubrzava ne samo metamorfozu nego i kraj socijalističkih praznika. Ono što se još u ljeti 1989, kad je napisana prva verzija ovoga članka, činilo kao stabilan sustav socijalističkih praznika čini se da vrlo brzo odlazi u historiju. Nadolazi vrijeme novih pokreta i političkih stranaka sa svojim tipom praznovanja što se već nazrijelo u predizbornoj kampanji u Hrvatskoj u proljeće 1990 (naprimjer veliki politički zbor "na Cvjetnu nedjelju"). No to je već tema za drugu fazu analize mijene praznika u dvadesetom stoljeću.

LITERATURA

Burke, Peter

1978

Popular Culture in Early Modern Europe, London: Temple Smith.

1987

"Die Ablehnung des Rituals in Europa am Beginn der Neuzeit", str.186-200, u *Städtische Kultur in Italien zwischen Hochrenaissance und Barock*, Berlin: Wagenbach.

De Martino, Ernesto

1962

"Simbolismo sovietico", u *Furore, Simbolo, Valore*, Milano: Feltrinelli (1982, 2. izd) str.243-251.

Drobiževa, L.M., Tuljceva, L.A.

1982

"Svadbenaja obrjadnost v obščestvennom umenii (po materialam etnosociologičeskikh issledovanij u narodov SSSR)", *Sovjetskaja etnografija*, 1982,5,33-40.

Đorđević, Tihomir

1930

Naš narodni život, knj.1-3, Beograd: Geca Kon.

1962

"Jugoslavija", *Enciklopedija Jugoslavije*, Zagreb, knj.5, 85.

Gavazzi, Milovan

1939

Godina dana hrvatskih narodnih običaja, Zagreb: Matica Hrvatska.

Goldstein, Ivo

1989

"Brisanje trule prošlosti", *Danas*, 404, 14.11.1989, 36-37.

Hobsbawm, Eric, Ranger, Terence, ur.

1984

The Invention of Tradition, Cambridge-London-New York: Cambridge University Press
(predgovor preveden u *Naše teme* 6,1988, str.1564-1572).

Kuret, Niko

1965-70

Praznično leto Slovencev, Celje, Mohorjeva založba, knj. 1-4.

Muraj, Aleksandra

1989

Živim znači stanujem. Etnološka studija o kulturi stanovanja u Žumberačkim Sošicama,
Zagreb: Hrvatsko etnološko društvo, Zavod za istraživanje folklor.

Poljščuk, N.S.

1987

"U istokov sovjetskih prazdnikov", *Sovjetskaja etnografija*, 6, 3-15.

Rajković, Zorica

1973

"Narodni običaji okolice Gornje Stubice", *Narodna umjetnost*,10, 153-216.

Rihtman-Auguštin, Dunja

1987

"Velika pomutnja", *Danas*, 298, 3, 11, 1987, str. 5.

1988a

Etnologija naše svakodnevce, Zagreb: Školska knjiga.

1988b

"Foklore: Models and Symbols", *Contributions to the Study of Contemporary Folklore in Croatia*, ur. Z. Rajković, Zagreb: Zavod za istraživanje folklor.

Roćenović, Lela

1989

"The Maypole in the Process of Changing", *Folklore and Historical Process*, 187-195,
Zagreb: Zavod za istraživanje folklor.

Roth, Klaus

1989

"Das System sozialistischer Rituale in Bulagrien", referat na konferenciji Ethnologiae Europeae: "Mythologies and Rituals in Contemporary Europe in Local and National Dimensions", održanoj u Radziejowicama pokraj Varšave 9-14.10.1989.

Sklevicky, Lydia

1988

"Izmišljanje tradicije. Otkada se zapravo i zašto slavi međunarodni dan žena", *Danas*, 316,
8.3.1988.

1989

"Nova godina - od 'Mladog ljeta' k političkom ritualu", *Etnološka tribina*, 18, 59-72.

Spamer, Adolf

1937

Weinachten in alter und neuer Zeit, Jena, E.Diedrichs Verlag.

Tokarev, S.A.

1980

"Običai i obrjadi kak objekt etnografičeskogo issledovanija", *Sovjetskaja enografija*, 3, 26-36.

Tuljceva, L.A.

1984

"O nekatoryh socialjno-etničkih aspektah razvitija obrjadovo-prazdničnoj kulturi v Uzbekistane", *Sovjetskaja etnografija* 5, 15-24.

1986

"Iz istorii borby za socialjnoe i duhovnoe raskrepošćenie ženščin srednei Azii (Prazdnovanie 8 marta 1920-1927 g.)", *Sovjetskaja etnografija*, 1, 12-22 .

Urazmanova, R.K.

1987

"Ešče raz o zadačah etnografičeskoj nauki v razrabotke, vnedrenii i soveršenstvovanii socialističeskoj obrjadnosti", *Sovjetskaja etnografija*, 3, 73-80.

Vodopija, Milivoj

1976

"Maturiranje kao 'rite de passage'", *Narodna umjetnost*, 13, 77-92+4.

Voigt, Vilmos

1981

"La festa del 1 maggio in Ungheria", *Festa, antropologia e semiotica*, ur. Carla Bianco i Maurizio Del Ninno, Firenze: Nuova Guaraldi, str. 240-245.

Vovelle, Michel

1976

Les Métamorphoses de la fête en Provence de 1750 à 1820, Paris: Aubier/Flammarion; *Le metamorfosi della festa. Provenza 1750-1820*, Bologna: Il Mulino.

Weber-Kellermann, Ingeborg

1985

Saure Wochen Frohe Feste. Fest und Alltag in der Sprache der Bräuche, Luzern-München: C. Bucher.

METAMORPHOSIS OF SOCIALIST HOLIDAYS

SUMMARY

Socialist holidays originated as symbols of the legitimacy and identity of the authorities. Because they were considered a social levy (culturo-historical) ethnology in Croatia and Yugoslavia has rarely touched upon them. Discussions of Soviet ritual have cast light on the attitudes shown by ethnologists who feel it their duty to take active part in forming socialist rites. In this paper the author takes as her starting point the postulates of historian Michel Vovelle who considers revolutionary holidays within their metamorphoses: he is interested in the way they create rhythm in time. These postulates are applied to an analysis of socialist holidays in Yugoslavia. Evidently there is an elaborate system of socialist holidays of general importance. This system does follow the rhythm of traditional yearly holidays, but also undermines it by anticipating or postponing the holiday peak. The special feature of the Yugoslav socialist ritual is that there are no general regulations for ritual registration of the key moments of the life cycle of an individual, a fact which coincides with the widely known negation of individuality existing in this socialist system.